ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXII
Књига 60

Нови Сад, април 2000
Број 4

ЧЛАНЦИ

UDC 111:34

Dr Janko Kubinjec
advokat u Bačkom Petrovcu

PREDMET I KOMPETENCIJE METAFIZIKE PRAVA*

SAŽETAK: Subjektivni i objektivni duh se ne razlikuju po stepenu autentičnosti, nego samo po području svog prostiranja. Pravo se proteže i područjem subjektivnog i područjem objektivnog duha, ali zakonitosti na kome se ono zasniva pripadaju isključivo području subjektivnog duha. Zakonitosti prava su imanentne čoveku kao duhovnom biću a transcendentne čoveku kao subjektu saznanja. One su predmet apriornog saznanja, za razliku od samog prava koje je predmet aposteriornog saznanja. Predmet metafizike su apriorna saznanja zakonitosti prava i one su ujedno granica njene kompetencije.

Ključne reči: subjektivni duh, objektivni duh, zakonitosti prava, metafizika, saznanje.

Celokupna duhovnost je produkt čoveka, tačnije rečeno, ljudskog uma. Dva područja duhovnosti — subjektivni i objektivni duh — ne razlikuju se po poreklu, nego samo po području kojim se prostiru. Subjektivni duh svoje područje prostiranja ima u umu — to je pesma koja još nije napisana, reč koja još nije izgovorena, politički ili pravni stav koji još nije iznet, itd. Subjektivni duh se oštro razgraničava prema sloju psihičkog koji za subjektivni duh predstavlja podlogu koja ga nosi, na kojoj se subjektivni duh izgrađuje. Objektivni duh se prostire izvan subjekta-čoveka, dakle izvan uma — to je već napisana pesma ili muzika, to je reč koja je izgovorena, politički i pravni stav koji je već iznet ili inkorporiran u

* Rad primljen: 15. 09. 1999.

pravni akt. To je duhovnost koja je prekoračila granicu subjekta i koja je inkorporirana u entitetu izvan njega kao producenta. U slikarstvu se subjektivna duhovnost prilikom objektiviranja inkorporira u boji, u jeziku se objektiviranje i inkorporiranje vrši u glasovima, odnosno rečima, u pravnom fenomenu u izražajnim sredstvima određenog jezika, odnosno u tužbama, presudama, zakonima, itd.

Područje prostiranja (po kriterijumu: unutar ili izvan subjekta-uma) je jedina odredba po kojoj se uspostavlja razlika između subjektivnog i objektivnog duha. Odredba subjektivnosti subjektivnog duha ni najmanje ne podrazumeva njegovu proizvoljnost, jednako kao što, s druge strane, u objektivnom duhu odredba objektivnosti, po odredbi svog objektiviteta, ni u najmanjoj meri ne implicira njegovu „ispravnost”. Prilikom određivanja subjektivnog i objektivnog duha nije, dakle, reč o utvrđivanju bilo kakve razlike u kvalitetu — reč je isključivo o lokalitetu, odnosno o onome što lokalitet sobom nosi (pri čemu, pre svega, mislim na okolnost da subjektivni duh subjekta-producenta kao takav — kao subjektivni — nije dostupan drugim subjektima-receptorima, sve dok se ne objektivira).

To dalje znači, da se među duhovnim fenomenima ne može uspostaviti bilo kakva podela iz koje bi proizašlo da pojedine vrste duhovnih fenomena pripadaju području subjektivnog duha, dok bi se druge prostirale sferom objektivnog duha. Granica koja razdvaja subjektivni i objektivni duh, ne proteže se između pojedinih vrsta duhovnih fenomena, nego se proteže zamišljenom prostornom sredinom svih duhovnih fenomena i čak sredinom svakog pojedinačnog slučaja duhovnosti, bez i jednog jedinog izuzetka. Ovo zbog toga što je celokupna duhovnost produkt uma, što znači da se na putu do objektivne duhovnosti, nužno kreće najpre sferom subjektivnog duha.

Ovakvo određenje duhovnosti očigledno ide potpuno drugačijim pravcem od Hegelovog. Poznato je da Hegel razlikuje subjektivni duh, objektivni duh i apsolutni duh, pri čemu području subjektivnog duha pripadaju antropologija, fenomenologija duha i psihologija, objektivnom duhu pripadaju pravo, moralitet i običajnost (*Sittlichkeit*), a apsolutnom duhu umetnost, objavljena religija i filozofija. Put od antropologije do filozofije je proces samorazvoja duha a pojedine faze tog samorazvoja, svi pojedini momenti duha, razlikuju se po stepenu autentičnosti. Može se, dakle, reći da se kod Hegela subjektivni, objektivni i apsolutni duh suštinski razlikuju po „kvalitetu” a ne po području. Nadalje, područja duhovnosti nisu određena po kriterijumu njihove tako reći „prostorne” pozicije prema umu — kako se to čini u ovom radu — nego po stepenu bliskosti apsolutnom duhu, pri čemu su momenti duhovnosti pojedine naučne i duhovne oblasti. Hegel smatra da time pruža jednu istinsku filozofsku enciklopediju u kojoj su pozicije i vezanosti pojedinih disciplina suštinski nužne, za razliku od obične enciklopedije koja je samo agregat nauka i u kojoj su pojedine nauke samo u nekom spoljašnjem redu čija ure-

denost je potpuno proizvoljna u istom stepenu u kome je to npr. heraldika¹.

Može se, pre svega, primetiti da Hegel u duhovnost uključuje i područja koja po svom karakteru ne pripadaju duhu, iako su mu, doduše, veoma bliska po svom „prostornom” položaju u slojevanju bića-sveta. Ovde spadaju antropologija, fenomenologija duha (u određenju koje joj daje Hegel) i psihologija — područja koja su zapravo samo podloga za duhovnost ali sama ipak ne zakoračuju u područje duhovnosti. Pored toga, nasuprot Hegelu treba reći, da put ka uspostavljanju nužnih i suštinskih pozicija pojedinih područja duhovnosti i bića uopšte, ne ide preko uspostavljanja njihove međusobne hijerarhije — kako to pokušava da dokaže Hegel — jer ta je hijerarhija uvek rezultat veštačke konstrukcije. Područja duhovnosti su komplementarna i među njima se ne može uspostaviti hijerarhija po bilo kom kriterijumu, pa ni po kriterijumu autentičnosti.

Osporavanje Hegelovog sistema datog u *Enciklopediji* nikako ne podrazumeva prihvatanje neodređenog ili proizvoljnog odnosa među pojedinim oblastima ljudske delatnosti, odnosno bivstvovanja uopšte. To samo znači da rešenje ne treba tražiti u uspostavljanju hijerarhije, nego u otkrivanju jedinstvenog temelja, odnosno strukturalne analogije pojedinih područja, uključujući i različita područja duhovnosti.

Cilj naznačenog protivstavljanja Hegelu nije suprotstavljanje njegovim stavovima i njihovo osporavanje — Hegelovi stavovi su ovde navedeni samo radi ukazivanja na drugačije stanovište, odnosno kao nešto što svojom razlikom pojačava crte određenja koje nameravam ovde da zastupam.

Kako je već naznačeno, obeležje subjektivnosti subjektivnog duha ne označava njegovu proizvoljnost, niti bilo koju drugu kvalitativnu komponentu, nego isključivo *područje* prostiranja — koje se nalazi unutar uma. Postoji određena struktura bića-čoveka koja ga čini ljudskim bićem. Ona se prostire i područjem prirodnosti i područjem duhovnosti. U području prirodnosti se uobičajeno (čak) podrazumeva postojanje određene strukture koja je konstitutivna za čoveka, koja je u tom smislu kriterijum ljudskosti i koja ništa ne gubi od svoje potpune univerzalnosti, opšte važnosti, time što je lokalizovana isključivo unutar čoveka kao individue, dakle unutar subjekta. Po svom području prostiranja i prirodna struktura čoveka kao ljudskog bića lokalizovana je, dakle, isključivo u subjektu-čoveku ali je to ni najmanje ne čini subjektivnom u smislu proizvoljnosti ili slučajnosti (proizvoljnost je slučajnost koja je rezultat voljnog delovanja) — ona je „subjektivna” samo po tome što pripada isključivo subjektima kao pojedinačnim individuama.

Upravo u istom smislu je subjektivan i subjektivni duh, dakle isključivo po pripadnosti subjektima. Razlika je samo u tome, što ovde stanje stvari nije toliko očigledno. Očiglednost je onemogućena time, što je du-

¹ Uporedi: Hegel, G. W. F.: *Enciklopedija filozofijskih znanosti*, Sarajevo, 1987, str. 45.

hovnost karakteristična isključivo za ljudska bića, te dakle već samo prisustvo duhovnosti svedoči o ljudskosti. Slojevi prirodnosti, kao niži slojevi bića-sveta, protežu se, naprotiv, svim sferama bića, te je samim tim očigledno da oni u ljudskom biću moraju imati specifične karakteristike, specifičnu strukturu koja će u toj sferi čoveka činiti ljudskim bićem. Ta struktura prirodnosti mora biti univerzalna u tom smislu što ona mora biti svojstvena svim pojedinačnim ljudima. Nije dovoljno da struktura prirodnosti kod ljudi bude različita u odnosu na ostalo područje bića, nego je neophodno i da ona bude identična kod svih ljudi — ljudsku vrstu ne čini samo razlika prema drugim vrstama, nego i identičnost strukture svih individua unutar ljudske vrste.

S obzirom da su ljudi jedina duhovna bića, dokaz o univerzalnosti duhovne strukture, o njenoj identičnosti kod svih pojedinačnih individua, ne može se tražiti u komparaciji sa drugim duhovnim (a ne-ljudskim) bićima jer takva ne postoje (ili bar za njih ne znamo), nego isključivo u relacijama koje se uspostavljaju unutar ljudskog sveta. Takvih dokaza na svakom koraku ima bezbroj i ovde možemo pomenuti na primer to, da bez univerzalnosti duhovne strukture ne bi bilo moguće univerzalno važenje istine (kao gnoseološke tvorevine) i uopšte ne bi bila moguća bilo kakva duhovna komunikacija. U svakodnevnom životu mi najčešće nismo svesni ove univerzalnosti, ali je ona prisutna upravo neprestano.

No, kada se čita Vindelbandov stav da bez univerzalnog priznavanja važenja duhovnih kategorija ne bi bila moguća bilo kakva komunikacija², treba imati u vidu i da priznavanju prethodi egzistencija te duhovne strukture koja postoji nezavisno od našeg saznanja — i samo saznanje i priznavanje je omogućeno upravo njenom prethodnom egzistencijom.

Sada smo dospeli do tačke na kojoj treba razjasniti šta je zapravo ta univerzalna duhovna struktura, pri čemu ne treba smetnuti s uma da je još uvek reč o području *subjektivnog* duha, dakle o onome što postoji isključivo *unutar* ljudskog uma (odredba lokaliteta), što postoji *unutar svakog* ljudskog uma (odredba univerzalnosti) i čiji je supstrat *duhovnost* (odredba sloja bića-sveta).

Univerzalnu duhovnu strukturu čine zakonitosti duha. Celokupna duhovnost se, naime, zasniva na određenim zakonitostima koje nisu ništa manje određene, precizne i stroge nego u području prirodnosti. Zakonitosti duha su stroge u tom smislu, što njihovo nepoznavanje ili ignorisanje povlači za sobom vrlo ozbiljne i neizbežne posledice, baš kao što je to slučaj i kod prirodnih zakonitosti. Ako se prilikom duhovne produkcije ne respektuju zakonitosti duha, dolazi do stvaranja neautentičnih duhovnih tvorevina — neautentičnog prava, neautentične umetnosti, neautentičnih drugih duhovnih tvorevina, odnosno tzv. privida prava, kiča (privida umetnosti) i neautentičnih drugih duhovnih tvorevina, koje, doduše, imaju osnovni lik fenomena čije područje pokrivaju, ali to ipak nisu ti fenomeni u njihovoj autentičnosti. Nepoštovanje ili nepoznavanje zakonitosti gravi-

² Windelband, W.: *Präludien (Was ist Philosophy)*, Tübingen, 1921, str. 45—46.

tacije (područje prirodnosti), dovodi do neočekivanih padova, nepoštovanja ili nepoznavanje zakonitosti duha dovodi do nepravedne i neefikasne države (područje politike i prava), nepravedne i neefikasne ekonomije (područje ekonomije), do srozavanja morala, do „lake“ umetnosti. Kardinalno kršenje zakona prirode dovodi do prirodnih katastrofa, kardinalno kršenje zakona duha dovodi do društvene katastrofe.

Prosto je začuđujuće koliko smo najčešće malo svesni principijelne identičnosti problema zakonitosti u prirodnoj i duhovnoj sferi. Pravni pozitivizam pravo čak definiše kao sistem društvenih normi koje sankcioniše država (drugim rečima: pravo je sve što država sankcioniše, nezavisno od toga koliko je ono zasnovano na zakonitostima pravnog fenomena). Dakle, na utemeljenje prava na zakonitostima duha se u pozitivizmu i ne pomišlja. Očigledno je u duhovnom području raširena predrasuda proizvoljnosti (pa u tom duhu marksizam pravo definiše kao volju vladajuće klase, dakle kao samovolju, proizvoljnost).

Ovakvo stanje stvari je u velikoj meri proisteklo iz okolnosti da se duhovni fenomeni koji regulišu društvene odnose (pravo, moral, ekonomija) u krajnjoj liniji zasnivaju na zakonitostima slobode, pri čemu se sloboda neosnovano shvata kao samovolja. Pošto u prirodnosti nema slobode, to se čini da je razlika očigledna. Pri tome se, međutim, previda da je i sloboda određenost, odnosno da ona nema ništa zajedničko sa proizvoljnošću, nego se takode zasniva na zakonitostima.

Osnovne zakonitosti duhovnih fenomena prostiru se područjem subjektivnog duha. Na njima se zasnivaju svi autentični duhovni fenomeni. Manifestacija duhovnosti, a ujedno i njenih zakonitosti, vrši se objektiviranjem duha, dakle produkovanjem pojedinačnih slučajeva duhovnih fenomena. Ovakvo stanje stvari je karakteristično za celokupnu duhovnost, ali nas ovde interesuje samo jedno njeno područje — područje pravnog fenomena.

Dakle, osnovne zakonitosti pravnog fenomena prostiru se područjem subjektivnog duha. One postoje nezavisno od našeg saznanja o njima — kao što je, uopšte, sve postojeće potpuno indiferentno prema mogućnosti i aktu saznanja. Sfera egzistencije je po prirodi stvari nezavisna od sfere saznanja. Sfera egzistencije, doduše, najčešće postaje i predmet saznanja, čime ona postaje jedan od bitnih elemenata procesa saznanja (naime, *predmet* saznanja), ali se time na području ontološkog ne odvija nikakva promena. Za zakonitosti prava, kao nešto postojeće, ontološki je potpuno irelevantno to da li su one postale predmet saznanja³, iako je istovremeno u pragmatičnom smislu upravo to od odlučujućeg značaja. Osnovne zakonitosti pravnog fenomena ostaju nepromenjene i nakon eventualnog saznanja (ontološki aspekt), međutim, ukoliko smo dospeli do istine o njima, to nam omogućava njihovu primenu na proces objektiviranja duha, tj. na formiranje pozitivnog prava i na pravnu praksu uopšte (pragmatični aspekt). Dakle, zakonitosti prava postoje nezavisno i pre njihovog sazna-

³ Uporedi npr. Reinach, A.: *Gesammelte Schriften*, Halle, 1921, str. 172.

nja, ali je njihova ugradnja u pozitivno pravo (objektivni pravni duh) moguća samo pod neophodnim (ali ne i dovoljnim) uslovom njihovog saznanja.

Iskustvo je moguće samo o fenomenima koji egzistiraju na području objektiviteta, dakle na području prirodnosti i objektivnog duha. S obzirom da osnovne zakonitosti prava egzistiraju na području subjektivnog duha, o njima nije moguće nikakvo iskustvo. No, to nikako ne znači da o njima nije moguće i nikakvo saznanje. Razlika je samo u tome, što su fenomeni objektiviteta, kao predmeti mogućeg iskustva, predmeti saznanja *a posteriori*, dok su fenomeni subjektivnog duha, kao predmeti o kojima iskustvo nije moguće, predmeti saznanja *a priori*⁴.

Drugim rečima, zakonitosti prava, kao područje subjektivnog duha — su metafizičke kategorije. Izvan *fizis*-a se odvija kako njihova egzistencija, tako (a i samim tim) i njihovo saznanje.

Osnovne zakonitosti prava su imanentne subjektivnom duhu. Međutim, to nikako ne znači da su one neposredno poznate. Put koji subjekt saznanja mora da savlada da bi dospao do predmeta saznanja, dakle da bi obavio akt saznanja, prevlađuje se ovde sa u suštini istim teškoćama kao i kod saznanja objektiviteta. I ovde i tamo je predmet saznanja gnoseološki transcendentan⁵, što znači da postoji kako nezavisno, tako i izvan akta saznanja. Uostalom, takve teškoće subjekt mora da prevlada i u saznanju zakonitosti samog procesa saznanja (dakle na području same gnoseologije). Dakle, čak i same zakonitosti saznanja su subjektu saznanja gnoseološki transcendentne (iako ontološki — naravno — imanentne).

Radi jasnijeg izražavanja, mogli bismo ljudski um prostorno predstaviti. Celinu ljudskog uma čine tri osnovna sloja: sloj organske prirode, psihički sloj i duhovni sloj, tačnije rečeno sloj subjektivnog duha (s obzirom da je objektivni duh izvan uma). Sloj duhovnosti — koji nas ovde jedino interesuje — je gornji i on je nošen nižim slojevima bez kojih njegova egzistencija ne bi bila moguća.

Sloj duhovnosti (duhovna sfera) čine četiri podsloja koji su u međusobnoj sprezi koja se sastoji u odnosu zasnivanja, odnosno posredovanja i uslovljavanja koje se kreće od najnižeg prema najvišem podsloju. U najnižem podsloju su osnovne zakonitosti duha koje su *zajedničke* za celokupnu duhovnost, odnosno sve duhovne fenomene (pravo, moral, politiku, umetnost, jezik, itd.). Na ovom podsloju je izgrađen sledeći — podsloj *specifičnih* zakonitosti pojedinih duhovnih fenomena (prava, morala,

⁴ Kant u određenju iskustva i saznanja apriori navodi: „[...] mi u sledećem izlaganju nećemo pod saznanjima *a priori* podrazumevati takva saznanja koja su nezavisna od ovog ili onog iskustva, već koja su nezavisna apsolutno od svakog iskustva.” (Kant, I.: *Kritika čistoga uma*, Beograd, 1976, str. 32).

⁵ U ovom smislu Nikolaj Hartman piše: „Spoznaja jest i ostaje pod svim okolnostima zahvaćanje nečega gnoseologijski transcendentnoga to jest nečega što opstoji neovisno o samom zahvaćanju. Ne postoje nikakvi gnoseologijski imanentni predmeti spoznaje; jer čak i kada bi se radilo o Ja-stanjima koja treba spoznati, ova bi ipak bila samo psihologijski imanentna, no gnoseologijski transcendentna, imala bi o spoznaji neovisni bitak-o-sebi.” (Hartmann, N.: *Osnovne crte jedne metafizike spoznaje*, Zagreb, 1976, str. 483).

Neautentični duhovni fenomeni		Autentični duhovni fenomeni
Zabluda i neznanje	Ignorisanje znanja	Znanje
<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> $\updownarrow$ </div> <div style="text-align: center;"> $\updownarrow$ </div> </div>		Specifične zakonitosti duhovnih fenomena
		Opšte zakonitosti duhovnih fenomena
Sfera psihičkog		
Sfera neorganske i organske prirode		

politike, ekonomije, umetnosti, saznanja, jezika, logike, matematike, itd.). Međusobni položaj specifičnih zakonitosti pojedinih duhovnih fenomena možemo — unutar podsloja o kome je reč — predstaviti kao segmente jednog kruga. Ovakav njihov međusobni položaj ukazuje na odsustvo bilo kakve međusobne hijerarhije. Iznad ovoga, sledi podsloj znanja, pri čemu treba naglasiti da se ne radi o saznanju kao procesu, kao gnoseološkoj relaciji, nego o znanju kao rezultatu tog procesa, produktu tog procesa — radi se o znanju o nečemu a to znanje je duhovna tvorevina, odnosno kategorija (zavisno od aspekta posmatranja). Znanje je u svojoj sveukupnosti rezultat apriornog i aposteriornog procesa saznanja, ali nas ovde interesuje samo u delu u kome se radi o znanju kao rezultatu apriornog saznanja, dakle o znanju kao saznanju elemenata subjektivnog duha (s obzirom da je ovde o tome reč). Najzad, u ovom prostornom prikazivanju podslojeva, na najvišem mestu (po položaju a ne po značaju, jer o bilo kakvom „značaju” ovde nije reč) je podsloj samih („gotovih”) pojedinačnih duhovnih fenomena (prava, morala, itd.), odnosno njihovih pojedinačnih slučajeva. Dakle, ovde se ne radi o zakonitostima tih fenomena, nego o samim tim fenomenima.

Već je rečeno da su podslojevi u međusobnoj sprezi koja se sastoji u odnosu zasnivanja, odnosno posredovanja i uslovljavanja. Preciznije rečeno, to znači da su opšte (zajedničke) zakonitosti duha (najniži podsloj) u temelju svih specifičnih zakonitosti duhovnih fenomena a na jednim i drugim se zasnivaju sami duhovni fenomeni (najviši podsloj), s tim što je to zasnivanje posredovano znanjem o jednim i drugim zakonitostima, koje znanje je uslov za produkciju samih duhovnih fenomena kao autentičnih.

Pri tome je bitno da se naglasi da znanje nije svest, odnosno da se radi o rezultatu procesa saznanja a ne samoosvešćivanja. Samoosvešćivanje kao proces i svest kao njegov rezultat su, uostalom, *psihičke* kategorije a to znači da su one, kao takve, potpuno izvan sloja duhovnosti o kome je ovde reč. Pored toga, kod samoosvešćivanja (kao samo-osvešćivanja) su predmet i rezultat procesa jedan drugom *imantentni*. Za razliku od toga, znanje je *duhovna* kategorija (sasvim izvan sfere psihičkog) a predmet (saznanja) i rezultat procesa saznanja (znanje) su jedno drugom *spoljašnji* — subjekt saznanja, tačnije rečeno, podsloj (njegovog) uma koji sazna, iskoračuje izvan sebe i prelazi u podslojeve opštih, odnosno specifičnih zakonitosti, koje su izvan njega, koje su mu, dakle, transcendent-

ne, zahvata ih u procesu saznanja kao svoj predmet i zatim u vidu znanja smešta u podsloj izvan njih, u podsloj znanja. To je smisao u kome su umu same njegove zakonitosti *gnoseološki transcendentne* iako su mu istovremeno *ontološki imanentne* jer egzistiraju unutar uma, tačnije rečeno, unutar njegovog duhovnog sloja, odnosno unutar navedena dva podsloja zakonitosti.

U ovakvom odnosu, odnosno procesu zasnivanja, odnosno posredovanja i uslovljavanja se produkuju autentični duhovni fenomeni (dakle i pravni fenomen) i to najpre na području subjektivnog duha a nakon iskoračivanja iz subjekta i na području objektivnog duha (pozitivno pravo i dr.). Međutim, kao što je poznato, nije svako pravo autentično, odnosno — generalno rečeno — nisu svi pojedinačni slučajevi duhovnih fenomena autentični. Neautentični su oni duhovni fenomeni koji se ne formiraju na opisan način.

Ako i dalje ostanemo kod prostornog načina prikazivanja problema, možemo reći da je podsloj samih duhovnih fenomena (najviši podsloj) dovoljno prostran tako da može da iskorači iz okvira zasnivanja na zakonitostima. Najviši podsloj je, dakle, po obimu širi od ostala tri niža podsloja (prema prikazanoj skici po horizontalnom pravcu), tako da postoji jedan prostor ovog područja koji nije zasnovan na zakonitostima (duha). U tom slučaju, podsloj duhovnih fenomena, tačnije rečeno, njegov deo koji izlazi iz okvira zakonitosti, dakle taj deo tako reći lebdi nezasanovan jer ispod tog dela nema podslojeva na kojima bi se vršilo utemeljivanje i posredovanje znanjem. Drugim rečima, u tom delu se najviši podsloj spušta u položaj najnižeg i nadgrađuje se neposredno na psihički sloj. U tom slučaju sam duhovni fenomen (ne njegove zakonitosti) — pravni ili drugi — prijanja neposredno uz ono psihičko. Na području pravnog fenomena to znači da pravo u krajnjoj liniji više nije institucionalizovana sloboda, nego institucionalizovana samovolja, pri čemu se upravo volja⁶ kao psihička kategorija naglašeno javlja kao određujuća kategorija prava (smatra se da je ostvarljivo sve što se dovoljno jako želi, da su važni ciljevi a ne sredstva i sl.). U tom smislu, možemo reći da je marksizam bio upravo „iskren na svoju štetu“ kada je svoje neautentično pravo čak i definisao kao *volju* vladajuće klase.

Osnovne zakonitosti prava nisu čoveku *urođene* u tom smislu što bi se on po njima ponašao spontano (kao što su mu, na primer, urođeni prirodni nagoni) — te zakonitosti su samo *svojstvene* njegovom duhu u jednom, tako reći, latentnom vidu. Tačnije rečeno, one su imanentne čoveku kao duhovnom biću, transcendentne čoveku kao subjektu saznanja, dok su čoveku kao pragmatično-istorijskom biću one samo jedna od mogućnosti za realizaciju⁷. Njihova priroda i njihova egzistencija, nezavisne su

⁶ O slobodi volje kao proizvoljnosti vidi npr. Hegel, G. W. F: *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo, 1964, str. 40—41.

⁷ Analognu situaciju srećemo i u području prirodnosti: čoveku kao prirodnom biću može biti, npr., imanentna obdarenost za trčanje, što mu ne mora biti poznato jer mu je gnoseološki transcendentno, dok je čoveku kao pragmatičnom biću ova sposobnost samo jedna od mogućnosti za realizaciju.

kako od njihovog saznanja, tako i od njihove aplikacije u istoriji. Čovečanstvo je svedok, kako kroz istoriju, tako i u savremenom dobu, da se osnovne zakonitosti prava često ili ne poznaju ili ne respektuju, što ima pogubne posledice jednake onima koje su rezultat nepoznavanja ili ignorisanja zakonitosti prirode — a što sve ipak ni u najmanjoj meri ne dovodi u pitanje egzistenciju tih zakonitosti.

Zakonitosti prava pripadaju području metafizike i o njima je moguće saznanje *a priori*. Ili, posmatrano sa jednog obrnutog gledišta, možemo reći da o njima nikakvo drugačije saznanje, osim apriornog, nije moguće, s obzirom da ove zakonitosti, kao metafizičke, ne mogu biti predmet iskustva, tako da je mogućnost aposteriornog saznanja isključena.

Svakako treba naglasiti da je reč o osnovnim zakonitostima prava a ne o samom pravnom fenomenu, pogotovo ne o njegovoj celokupnosti. Potrebno je, dakle, razlikovati zakonitosti prava od samog pravnog fenomena, kao što je potrebno razlikovanje zakonitosti prirode od same prirode. Pravni fenomen je empirijska kategorija i u tom smislu *fizis*, dok su njegove zakonitosti isključivo metafizičke, *meta-fizis*, kategorije.

Područje pravnog fenomena je veoma raščlanjeno i heterogeno a njegove komponente po prirodi stvari nije moguće konačno odrediti, s obzirom da je reč o empirijskim fenomenima. Ovde spadaju, pre svega, pozitivno pravo, precedenti, sudska i uopšte pravna praksa, zatim pravna svest određene društvene zajednice, pravni ideali, pragmatične svrhe prava, subjektivna nastrojenost prema pravdi (pravdoljubivost), subjektivni osećaj pravičnosti, subjektivni sud o pravičnosti, itd.

Međutim, kada govorimo o metafizici prava, tada se krećemo izvan svih ovih komponenti pravnog fenomena i opšte izvan pravnog fenomena kao takvog i prema njemu zauzimamo „bezbednu” distancu i povlačimo prema njemu preciznu i nepremostivu granicu. Metafizika prava se bavi isključivo osnovnim zakonitostima pravnog fenomena, u okviru čega metafizika, pre svega, proučava strukturu pravnog fenomena, zatim zakone slobode ali i konkretnije zakonitosti, kao što su princip priznavanja drugog kao lica, pravilo *nullum crimen, nulla poena sine lege*, pravilo *pacta sunt servanda*, itd. Pravo — ako je autentično — zasniva se na ovim zakonitostima, odnosno one se kao zakonitosti (a ne kao pravna rešenja) ugrađuju u pravo kao njegov temelj, pri čemu su same te zakonitosti ontološki starije od prava.

Na području prava postoji jedna „dodatna” opasnost od jezičke konfuzije, koje nema u drugim područjima. Naime, potrebno je jasno razlikovati zakon kao vrstu opšteg akta, kao fenomen pozitivnog prava, dakle kao nešto što je empirijsko u tom smislu što je o njemu moguće iskustvo, od zakonitosti prava kao takvog, kao fenomena metafizike, dakle onoga o čemu neposredno iskustvo nije moguće. U području prirodnosti nema opasnosti od jezičke konfuzije ove vrste jer ovu istu diferenciju u području prirodnosti svi činimo veoma lako: svako jasno razlikuje padanje tela sa visine na tlo od zakona gravitacije na kome je taj empirijski fenomen zasnovan. Ali, i u području duhovnosti je ova razlika znatno jasnija u

svim ostalim područjima nego u pravnom fenomenu. U muzici se jasno razlikuje partitura od zakona estetike, odnosno muzike. Međutim, mnogo je teže razlikovati krivični zakon od zakonitosti prava na kome je on zasnovan. Mnogo teže, ali ništa manje neophodno.

U pragmatičnom smislu, zakonitosti pravnog fenomena, odnosno njihovo poznavanje, ali i — s druge strane — kao kriterijum za preispitivanje autentičnosti postojećeg prava. Pri tome se ne sme izgubiti iz vida da — kako je već naznačeno — metafizičko područje, kako je ono ovde određeno, dakle područje osnovnih zakonitosti prava, ne sadrži pravna rešenja, ono nije praslika pozitivnog prava i pravnog fenomena uopšte, ono ne sadrži ni jedno jedino pravno rešenje⁸. S druge strane, upravo ovakvo stanje stvari omogućava da se na ovom metafizičkom uporištu izgradi teorijski neograničen broj pravnih rešenja. Kao što po jednom (jedinom) zakonu gravitacije, prirodna tela padaju (usled svojih posebnih svojstava) na neograničen broj načina, ali uvek u skladu sa tim jedinim zakonom, tako i po jednom (jedinom) pravnom zakonu priznavanja drugog kao lica, u pozitivnom pravu može da se izvede neograničen broj pravnih rešenja (pri čemu mislim na rešenja u opštim pravnim aktima) a da pri tome nijedno ne istupi iz okvira tog nedvosmisleno jednoznačnog i veoma precizno određenog zakona⁹.

Iz upravo rečenog je očigledno, da je neophodno oštro razlikovanje osnovnih zakonitosti prava, s jedne strane i tzv. idealnog prava s druge strane. Idealno pravo po definiciji ne samo da prethodi pozitivnom pravu nego i sadrži rešenja koje pozitivno pravo treba da prihvati da bi bilo ispravno (autentično).

„Racionalno jezgro” pojma idealnog prava sastoji se ali i iscrpljuje u tome što se u njegovom prihvatanju uvida da postoji nešto što prethodi pozitivnom pravnom fenomenu (dakle, ne samo pozitivnom pravu), da to „pre” nije vezano za vreme, da to nije vremensko nego ontološko „pre”¹⁰, da u njemu na neki način treba tražiti oslonac za pozitivni pravni fenomen, itd. Sve dok se u razmatranju „idealnog prava” krećemo ovim pravcem, nalazimo se na pravom putu.

Taj put bi nas doveo do osnovnih zakonitosti prava i njihovog apriornog saznanja, doveo bi nas dakle do jedne „nove” (u Kantovom smislu) metafizike prava, ali pod uslovom da se oslobodimo predrasude koja na tom putu traži sistem idealnog prava. Pri samoj pomisli na idealno pravo kao sistem rešenja datih u sferi idealiteta, mi nužno prihvatamo neizbe-

⁸ Uporedi: Reinach, A., *op. cit.*, str. 344, suprotno: Del Vecchio, G.: *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, Basel, 1951, str. 601—613.

⁹ I kao što besprekorno individualno poznavanje zakona gravitacije, samo po sebi, ne daje idealnog padobranca, nego „tek” teoretičara fizike, tako ni besprekorno individualno poznavanje zakonitosti prava, samo po sebi, ne daje idealnog sudiju i advokata, nego „tek” filozofa prava (poznavaoca metafizike). Ali, dobri praktičari su mogući tek na osnovu ispravne teorije — u čemu i jeste pragmatični značaj metafizike prava.

¹⁰ Precizno rečeno: u ontološkom nivou, ono je indiferentno prema kategoriji vremena, koje (vreme) je njemu u ovom smislu samo jedna moguća okolnost.

žnost apsolutne determinacije, odnosno — s obzirom da se proces odvija u istoriji — apsolutne predestinacije (s obzirom da unapred data pravna rešenja moraju podrazumevati i unapred date činjenične situacije koje tek predstoje u budućnosti). Prihvatanjem idealnog prava, mi prihvatamo i konsekvencu po kojoj državom treba da vladaju filozofi, ali ne zato što su naj mudriji, kao što je smatrao Platon, nego zato što su najstručniji, dakle zato što jedini *znaju* pravna (podrazumeva se i politička) rešenja, kao što su smatrali komunisti.¹¹ Ako način izražavanja lišimo istorijskih asocijacija, isto to možemo reći i na sledeći način: prihvatanje idealnog prava u krajnjoj liniji dovodi do prihvatanja mogućnosti *saznanja* validnosti vrednosti, koje ne dopuštaju mogućnost drugačijeg pravnog i političkog rešenja („učeni totalitarizam”).

Uz preciziranje rečenika izražavanja, treba reći da se, naravno, ne radi o tome da li ćemo *prihvatiti* idealno pravo, nego jedino o tome da li ono postoji ili ne. S obzirom da idealno pravo sadrži rešenja (a ne principe), to ono podrazumeva predestinaciju. Drugim rečima, osporavanjem predestinacije, osporava se i idealno pravo — a osporavanje predestinacije svakako nije potrebno u jednom razmatranju koje ima pretenziju na ozbiljnost.

Dakle, metafizika prava se bavi apriornim saznanjem osnovnih zakonitosti prava na kojima se temelje autentična pravna rešenja, dok određivanje samih tih rešenja nije u kompetenciji filozofije nego jurisprudencije. Zakonitosti na kojima se pravo zasniva su predmet kojim se bavi metafizika prava a ujedno i jedino područje njene kompetencije.

THE SUBJECT AND COMPETENCES OF THE METHAPHYSICS OF LAW

Janko Kubinjec, Ph.D.

Summary

The subjective and objective spirit do not differ by the degree of their authenticity, but only by different spheres to which they extend. The law reaches both the subjective sphere and the objective sphere of the spirit, but the laws on which it is based belong exclusively to the sphere of the subjective spirit. The laws on which the law is based are immanent to man as a spiritual being and they are transcendental to man as the subject of knowledge. They are the object of an a priori knowledge, in contrast to the law itself which is the object of an a posteriori knowledge. The subject of methaphysics is a priori knowledge of the laws on which the law is based and this is, at the same time, the limit of its competences.

Key words: the subjective spirit, the objective spirit, the laws on which the law is based, methaphysics, knowledge.

¹¹ Komunistička partija je svest radnička klase — ona *zna*. Doduše, komunisti su prezirali filozofe jer ovi po prirodi svog zanata nisu poštena inteligencija, pošto misle, ali jedan „učeni komunizam” bi morao dovesti do ove konsekvence — koja ne bi bila manje pogubna po zajednicu od one, istorijski poznate, „ruralnog komunizma”.